

TRENTA - ČAR IN PRILOŽNOST

Igor Šebenik

UDK 914.971.2 Trenta

TRENTA - ČAR IN PRILOŽNOST

Igor Šebenik, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Trg francoske revolucije 7, Ljubljana, Slovenija

UDC 914.971.2 Trenta

VALLEY OF TRENTA - A CHARM AND A CHANCE

Igor Šebenik, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Trg francoske revolucije 7, Ljubljana, Slovenia

Članek obravnava eno naših najlepših alpskih dolin, dolino Trento. Dandanes so v Trenti v ospredju kočljiva razvojna vprašanja. Malo je v Alpah tako lepih in z masovnim turizmom še neomadeževanih predelov. To velja v precejšnji meri tudi za Slovenijo. Tega se zavedajo tako v Triglavskem narodnem parku, številni lastniki počitniških hišic, lokalna uprava in turistični načrtovalci in zadnje čase, upajmo, tudi sicer še redki domačini. Vprašanje je, kakšna strategija turizma je primerna za Trento? Izpolnitve mnogoterih želja komaj 21 km dolga, ozka dolina gotovo ne bo zmogla. Podana so izhodišča možnega razvoja t.i. sonaravnega turizma v dolini Trenta.

The article discusses one of the Slovenian most beautiful mountain valleys. Nowadays a question of future development of Trenta valley is actual. There are only few valleys in the Alps with almost no mass tourism like skiing, great hotels, ordinary restaurants, transit. The same situation is also in Slovenia. In the last years a special position of Trenta was recognised by the Office of the Triglav national park, hundreds of weekend houses owners, government, local administration, investors, tourist planners and finally by not numerous local population still living there. An extensive process of depopulation takes place in the valley since last decades of 19th century. Special importance is given to the question of future strategy of tourism. But Trenta valley is too small to realise all these wishes. An alternative example of development of eco tourism in Trenta valley is described.

ČAR TRENTA

O dolini Trente (vsakdo v Sloveniji je vsaj slišal zanjo, morda iz TV nadaljevanke o dr. Kugyju, ali se peljal skoznjo na tipičnem šolskem ali sindikalnem izletu čez Vršič) je veliko, tudi nasprotujočih si predstav. Za nekoga pomeni Trenta biser Julijskih Alp ali kar Slovenije, celo Evrope, za drugega romantično oazo miru z veličastnim šumenjem Soče, dalje "neokrnjeno naravo" ali dolino, ki jo je treba vsekakor "ohraniti", prijeten koticček za postavitev tako željenega zasebnega počitniškega objekta, pa tudi veliko turistično priložnost. Za domačina pa pomeni predvsem trd boj s skopo naravo za preživetje. Moč narave danes vidimo v velikem nedavnem podoru pod Malo Tičarico na levem bregu, katerega balvani so za nekaj metrov zgrešili obljudeno hišo. Življenje v Trenti je tudi polno obljub vseh vrst oblasti o lepši prihodnosti in pomoči, za mlade pa je to dolina, ki jo je treba zapustiti in iskati kruha drugod po sve-

tu, vsaj nekoliko nižje v dolini, tam v Bovcu. Toliko interesov, nasprotujočih videnj in zadreg je v tej 21 km dolgi dolini, ponekod široki le za cesto in reko, od leta 1982 pa vključeni v zunanje območje Triglavskega narodnega parka (18). Dr. Julliusa Kugyja (1858-1944) je Trenta ob iskanju cvetice Scabiose Trente očarala za vse življenje, kar je znal veličastno opisati v svojih knjigah (17, 20). Na svoja stara leta je potožil (2): "Samo eno željo še imam: slišati šumenje trentarskih gozdov in bučanje divje Soče."

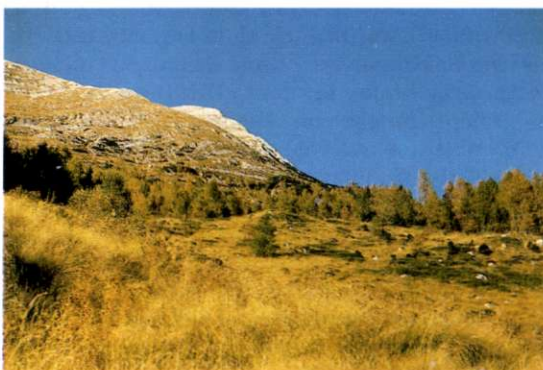
Dr. Kugy je v Trenti vzgojil vrsto odličnih gorskih vodnikov, predvsem iz divjih lovcev, ki so gore najbolj poznali. Z njihovo pomočjo je sistematično prehodil ali preplezal večji del Julijskih Alp (8). Po njegovi zaslugi je dolina postala ena izmed zibelk slovenskega planinstva, vendar drugačnega od začetek stoletja drugod v Julijskih Alpah značilne kolonizacije z gradnjo koč in nadelanih poti, in sicer "čistega" planinstva, katerega glavni igralci so bili domači gorski vod-

Slika 1: Pogled proti severu z Bavškega Grintavca. Desno je prelaz Vršič, v sredini Prisojnik in Razor, desno Križ, v ospredju Srebrnjak in Trentarski Pelc. Globoko spodaj je Zadnja Trenta. (Foto: Igor Šebenik.)

Slika 2: Zahodni del popolnoma opuščene vasi Lemovje (750 do 950 n.v.) na terasi 250 do 450 m nad dnom doline. Iz doline vodi do vasi le nekaj steza, kar danes lahko predstavlja prednost pri uvajanju t.i. ekološkega turizma. (Foto: Igor Šebenik.)

Slika 3: Planina nad Sočo (1400 m n.v.) se zarašča vedno počasneje zaradi višine in strmih pobočij. Nad planino je pas macesnov z resjem v podrast, višje so le še pasovi trave med skalovjem. (Foto: Igor Šebenik.)

Slika 4: Značilne, od daleč razpoznavne skalnate plasti Ovčje planje in Špičice (levi vrh, 1783 m) visoko nad dolino Soče (pogled proti jugozahodu). V ozadju obriši Kobariškega Stola. (Foto: Igor Šebenik.)

niki. Ti slavni rodovi trentarskih vodnikov iz časa pred največjimi vojnimi vihrami tega stoletja na Soškem so pokopani na pokopališču v zaselku Pri cerkvi tik ob sedanji cesti čez Vršič (8). Dr. Kugy pa še dandanes zamaknjeno strmi na eno svojih najljubših gora - Jalovec. Spomenik iz petdesetih let je delo kiparja Jake Savinška (9).

V Kugyjevih časih so se Trentarji preživljali skoraj izključno s kmetijstvom

in lovom, pridelovali so hrano za svoje potrebe. Skuto in kasneje semenski krompir (domače ime "čompe") so zamenjevali za sol, moko v Furlaniji in Ziljski dolini. Oskrbna odvisnost od prehrabnih proizvodov, ki jih dolina ne more dati, se je pokazala z resnim problemom leta 1944, ko je razpadel nemški prehrabni stroj (8). Prej omenjeni intenzivnejši razvoj kmetijstva je sledil zatonu fužinarstva v daljnem letu 1780. To je bil čas nagostej-

še naselitve v Trenti. Tedaj se je del rudarjev odselil, še vedno pa jih je ostalo skoraj 2000. Preživeti so se morali izključno s kmetijstvom. Sledila je intenzifikacija rabe tal, predvsem za pašo (14). Izoblikovala se je značilna kombinacija poletne paše na planinah, večinoma nad 1500 m nadmorske višine, kjer so praviloma predeli z manj strmimi pobočji. V mili zimi in prehodnem pomladanskem času so se domačini s čredo preselili v nižje na pobočju ležeče "prestaje" s hlevom na ravnejših in pozimi toplejših terasah (14). Borba za obstanek je v 19. stoletju prebivalce vasi Soča prisilila, da so poleti hodili v višine okrog 2000 m visoko in dan za dnem nosili v vrečah v dolino travo, samo da bi čez zimo prerečili nekaj ovac več (11). Po drugi svetovni vojni je bilo skoraj vseh 17 ovčjih planin še aktivnih, danes pa je aktivna le še ena planina, planina Duplje pri Krnskem jezeru. Trentarji imajo le še dobrih 500 ovac (14), kozjereja je po prepovedi leta 1953 zamrla. Večji razvoj poljedelstva skozi vso zgodovino zavira predvsem pomanjkanje uravnanih površin in plitva plast prsti rendzine (3).

Relief je na dnu doline dokaj razgiban z menjavanjem rečnih teras, moren, vršajev in melišč. Predvsem v okolici naselja Na Logu so značilni "grbinasti travniki", kot že ime pove, grbinast svet, ki pa je skrbno pokošen, kot v urejenem parku. Ponekod so po njih razmetani ledeniški balvani (6). Grbinasti travniki predstavljajo oviro pri košnji, po drugi strani pa so reliefna zanimivost in so slikoviti. Danes so ti travniki marsikje strojno izravnani, meliorirani (7).

Fotografije pobočja na desnem bregu v okolici vasi Soče iz obdobja prve svetovne vojne (5, 8) in tudi še izpred približno 40 let (11) nam kažejo gola, še zelo popašena pobočja, ki so danes že zaraščena pretežno z borovjem ali mladim bukovjem (14). Tu so skladi nagnjeni v isto smer kot pobočje, kar tudi omogoča hitrejšo proženje snežnih plazov in podorov. Nasprotni breg pa je stabilneje poraščen, saj skladi dachsteinskega apnenca sekajo pobočje povprek, pobočja pa so strmejša in stenasta (3). Gozd so v začetku naselitve intenzivno sekali za potrebe fužin, v prejšnjem stoletju pa so les že izvažali

s plavljenjem do Čezsoče pri Bovcu. Med 1. svetovno vojno je bil gozd marsikje posekan tudi na gozdni meji, še posebej v Krnskem pogorju in v dolini Lepene (11). Danes se sečnji tudi pripisuje gospodarska pomembnost.

Število prebivalcev je v preteklosti kljub visokemu naravnemu prirastku vse do konca 19. stoletja stagniralo, nato pa je začelo izseljevanje izraziteje zmagovati nad naravnim prirastkom prebivalstva (8). Po podatkih popisa iz leta 1991 je v dolini le še 331 stalnih prebivalcev (13), med njimi 34 % starejših od 60 let. Dejansko število stalnih prebivalcev doline pa je dandanes (leta 1993) zaradi nadaljevanja izseljevanja, znatnega presega števila smrti nad številom rojstev, prijav stalnega prebivališča vikendašev in zakasnitev sprememb stalne prijave prebivanja novih izseljencev še nižja, verjetno okoli 280. Tako zapuščeno stanje doline daje ponekod, npr. v zaselku Lemovje na terasi 300 do 500 m nad dnem doline, kjer ni več stalnih prebivalcev in tudi ni cestne povezave, kar arhaičen privid. Hiše propadajo, le nekaj jih ima še streho. Tudi mnogo od skopno 150 počitniških objektov v vsej dolini, večinoma zasebnih iz starih senikov, prestaj in drugih objektov, je večji del leta nemih, praznih. Zgodi se, da prvič oživijo za prvomajske praznike, nekateri pa šele v kratki poletni sezoni.

Dr. Kugy je zapisal, da trentarsko dolino povečuje pravljica, poezija in romantika (8). To velja, kljub velikim spremembam glede na njegov čas, še danes. Trenta je mit poln zgodb iz preteklosti: npr. o boju Antona Tožbarja - Špika z orjaškim medvedom (10), o Zlatorogu, o divjih lovcih, o dr. Kugyju pa pesem veličine narave z odmevom deroče vode iz korit Soče vse tja do najvišjih vrhov. Trenta je doživetje, ki gane tudi izbirčne.

TRENTNA RAZVOJNA PROBLEMATIKA DOLINE

Površen pogled na napis pod fotografijo osamljene trentarske domačije v časopisu na kratko označi to problematiko kot razpetost med ohranjanjem starega in koristimi novega (15). Nekako dva

bregova. Pa je staro in novo res na različnih bregovih? Če je tisto staro zakrknjenost, zapuščenost doline, zakaj bi to ohranjali? Zakaj bi imenovali stare hiše, podirajoče se prestaje izven uporabe, "staro" breme, ali nasprotno spomenik, ki se ga ne sme dotakniti? Kaj bi pravzaprav radi s tem, kakšni so interesi, kakšne so posledice ohranitve starega, kakšne ureditve novega, sodobnega? In kaj je to - sodobno? Kakšne so želje domačinov, Triglavskega narodnega parka, upravne oblasti, vikendašev v tej igri med "starim" in "novim"?

Žalostno dejstvo je, da je domačinov malo, moških, sposobnih za delo, je le še kakih 60. Kljub težavam je upanje na boljše čase zadnje čase spet stvarnejše. Pred dobrimi tremi leti so domačini ustanovili turistično društvo. Dolina je dobila profesionalnega pospeševalca razvoja. Organizirano je bilo nekaj uspešnih akcij, tudi v sodelovanju s Triglavskim narodnim parkom (npr. dan parka). Turistično društvo izdaja tudi glasilo, ki Trentarjem popestri dolgotrajno zimsko senco (4). Problem doline Trente se je ponovno razširil tudi izven doline. Ustanovljena je bila Skupina za razvoj Trente, ki nekako koordinira razvojne akcije v dolini. Nekateri prebivalci so dobili vladino pomoč v obliki ugodnih posojil iz naslova demografsko ogroženih območij za dograditev objektov domačega turizma. Odobreni so bili tudi krediti za gradnjo majhne, ekološko sprejemljive hidroelektrarne na potoku Krajcarca v dolini Zadnjice. Gospodarjenje skupnega pomena, kot je ta hidroelektrarna, vzdrževanje infrastrukture idr., nameravajo zagotavljati preko nedavno ustanovljene zadruge Soča - Trenta (preko 40 članov, pozimi 1993), (19). Razvoj, ki naj bi ga v prihodnje vzpodbudile iniciative zadruge, naj bi temeljil predvsem na interesu domačinov. Tudi zdravnik, domačin dr. Zdravko Kravanja od pomladi 1992 opravlja del svojega zdravniškega dela v dolini. Pomoč države je tokrat, vse kaže, naletela na plodna tla.

Poskusov pomoči dolini je bilo v zadnjih 100 letih več, pa so predvsem zaradi pomanjkanja kapitala in oddaljenosti doline po začetnem obetu propadli. Še sreča, saj so bili marsikateri načrti

prav megalomanski, npr. tisti avstrijski iz leta 1904 o zajetju Soče pri izviru, okoli 15 km dolgem cevovodu na Lemovje, kjer naj bi bilo zbirno jezero za hidroelektrarno v Soči (11). Tak poseg bi vsekakor bistveno spremenil podobo doline. Poskusi pomoči so imeli največkrat izrazit izkoriščevalski namen. Slabo kaže tudi z industrijskim obratom v vasi Soča, zgrajenim v polpreteklem obdobju. Če so še v sedemdesetih letih imeli enakovredno mesto pri razvoju intenzivnejša energetska izraba, industrija in turizem (3), je danes splošno prepričanje, da je prihodnost Trente v turizmu.

Glede na dileme zaradi različnih interesov, pogledov, nakazanih v začetku tega poglavja, je seveda pomembno vprašanje, kakšen turizem je primeren za Trento. Poleg tega je v dolini še odprto vprašanje, kako ohraniti kmetijstvo, ki je nujno potrebno za vzdrževanje kakovostne in privlačne kulturne pokrajine.

PRILOŽNOSTI TRENTE

S tem mislimo predvsem na priložnosti samih domačinov. Da gre za njihovo priložnost, je jasno, če želimo tak razvoj turizma, ki bi temeljil na obstoječih naravnih in kulturnih izročilih doline. Dejstvo je, da lahko dolino dolgoročno skrbno vzdržuje le domača roka. Tak model razvoja, osnovanega na turizmu, bi npr. vseboval naslednje postavke, priporočila:

- pokrajino ohraniti v čim bolj avtentičnem stanju in s tem ohraniti njeno visoko vrednost (11),
- stremeti h kvaliteti turistične ponudbe, ne pa k čim večjim zmogljivostim,
- za prenočitvene in nastanitvene zmogljivosti najprej izrabiti in obnoviti obstoječi stavbeni fond v tradicionalni obliki oziroma brez motečih novosti,
- uporaba takih načinov gradenj, ki ne puščajo trajnih posledic v okolici,
- postopna vključitev zasebnih počitniških zmogljivosti t.i. vikendov v turistično ponudbo,
- postopna razširitev sezone na vse leto,
- ponudba domače hrane: čompe, skutata. . .,
- ureditev komunikacijskih zvez (telefon po hišah), (14),

- ureditev komunalnih dejavnosti (greznice, ravnanje z odpadki, sanacija divjih odlagališč),
- izkoriščanje naravnih virov v ekološko sprejemljivi obliki (HE Krajcarca),
- lahke oblike športnega turizma: kajakštvo, kolesarjenje, planinarjenje, alpinizem (14),
- obnoviti sloves trentarskih gorskih vodnikov z vodniško ponudbo domačinov,
- ureditev parkirišč v travi ali v travnem tlaku (14),
- odprtje Vršiškega prelaza skozi vse leto,
- perspektivno upoštevati omejitve prometa v dolini,
- dodatna ureditev razgledišč in dostopov do naravnih znamenitosti (korita, izvir Soče, obsoške poti, čelne morene) in opisi, skice (14),
- ureditev, opisi kulturnih znamenitosti (vojaška pokopališča, cerkve, naselja z značilnimi stavbami, pašne planine - "a situ", ostanki fužin), (18),
- spodbujanje pašne dejavnosti,
- lov in ribolov podrediti kriterijem za narodne parke in ga vključiti v turistično ponudbo,
- ureditev Lomovja za krajše poučne naravoslovne izlete (alternativa t.i. "Skansen" projektom),
- promocija centra Triglavskega narodnega parka in Trentarskega muzeja Na Logu,
- poljudnoznanstvene publikacije o znamenitostih v več jezikih,
- izobraževanje prebivalstva za turistično dejavnost (jeziki, poslovanje),
- organiziranje dejavnosti skupnega interesa prebivalstva v okviru Zadruga Soča-Trenta (pridobitev koncesij, subvencij, kreditov, organiziranje razvojnega sklada, urejanje infrastrukture, izobraževanje, skupna ponudba in nastop na trgu - trženje),
- turistično društvo (prepustiti ga bolj iniciativam mladine),
- sistematska izgradnja turističnega znaka Trente.

Namen takega razvoja je zagotoviti ugoden socialnoekonomski status domačega prebivalstva in gospodarjenje, ki bo temeljilo na okolju prijaznem razvoju v okviru Triglavskega narodnega parka. S tem naj bi dolina postala privlačnejša in

upanje je, da bi se odseljevanje zmanjšalo. Upajmo, da bo postala trden dom, prijazen gostitelj gostov, ki jo bodo znali ceniti, ne pa cilj uničujočega masovnega turizma.

1. Butland, G. J., Cole, M. M., Fuller, G. J., Moodie, A. E. 1955: *The upper Soča valley. Geographical studies.* London.
2. Čop, J. 1960: *Iz sveta vrhov.* Ljubljana.
3. Gams, I. 1978: *Pokrajinska ekologija sosseke Soča. Zgornje Posočje, Zbornik 10. zborovanja slovenskih geografov Tolmin - Bovec.* Lj.
4. Glasilo. *Glasilo krajevne skupnosti Soča-Trenta, št.1, 1992.* Soča, Trenta.
5. Kunaver, J. 1991: *Nekatere oblike transformacije geografske podobe Zgornjega Posočja. Dela 8.* Ljubljana.
6. Kunaver, J. 1975: *Od Soče do Zadnje Trente. Vodnik ekskurzij po Zgornjem Posočju.* Ljubljana.
7. Kunaver, J. 1980: *Razvoj in sledovi zadnje stadialne poledenitve v Zgornjem Posočju. Geografski vestnik 52.* Ljubljana.
8. Marušič, B. 1977: *Iz zgodovine Trente. Jadranski koledar.* Trst.
9. Mihelič, T., Petkovšek, D., Strojín, T. 1985: *Julijske Alpe, planinski vodnik.* Ljubljana.
10. Pagon-Ogarev, A. 1977: *Lovska puška Antona Tožbarja. Jadranski koledar.* Trst.
11. Planina, J. 1954: *Soča. Monografija vasi in njenega področja, Geografski zbornik II.* Ljubljana.
12. Poročilo o mednarodni delavnici Cilji in naloge naravovarstva v Sloveniji. *Oikos.* Ljubljana, 1992.
13. *Prvi-začasni podatki popisa prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991 po občinah, naseljih in krajevnih skupnostih. Rezultati raziskovanj, Zavod Republike Slovenije za statistiko.* Ljubljana.
14. *Raziskovalni tabor Trenta '91, Za otoki. Razvojni potenciali Trente. Domžale, 1991.*
15. Roš, K. 1992: *Trentarji še niso rekli ne da ne ne. Trentarski skansen, Delo, 14.4.1992.* Ljubljana.
16. Stritih, J. 1992: *The valley of Trenta - It's history and future, Objectivities and tasks of nature protection in Slovenia. ICALPE & Oikos workshop. Chambery, Domžale.*
17. Strojín, T. 1978: *Oris zgodovine planinstva.* Ljubljana.
18. *Triglavski narodni park. Vodnik.- Bled, 1985.*
19. *Ustanovna pogodba Zadruga Soča-Trenta. Soča, Trenta, 1992.*
20. Wraber, T. 1976: *Trenta. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zbirka vodnikov.* Ljubljana.